

Duurzaamheid Jaarverslag 2019

GOUD
ZILVER
BRONS

OLVG, locatie Oost

Postbus 95500
1090 HM Amsterdam
Oosterpark 9
1091 AC Amsterdam
T 020 599 91 11

OLVG, locatie West

Postbus 9243
1006 AE Amsterdam
Jan Tooropstraat 164
1061 AE Amsterdam
T 020 510 89 11

OLVG, locatie

Spuistraat

Spuistraat 239 A
1012 VP Amsterdam
T 020 599 41 00

olvg.nl

OVER HET VERSLAG

Reikwijdte

Dit verslag beschrijft de resultaten en activiteiten op het gebied van milieu en duurzaamheid van de beide hoofdlocaties Oost en West van OLVG.

Het verslag is voor de raad van bestuur, als direct verantwoordelijke, de Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied, als zijnde de bevoegde instantie, de raad van toezicht, de medische staf, de ondernemingsraad, de medewerkers en alle overige stakeholders van OLVG te Amsterdam.

Aanleiding

Een milieujaarverslag is verplicht voor zowel het zilveren als het gouden niveau van de Milieuthermometer Zorg.

Verslagperiode

De verstrekte informatie in het verslag heeft betrekking op de periode van 1 januari 2019 tot en met 31 december 2019.

Vorm van het verslag

Uit respect voor het milieu wordt het verslag enkel digitaal aangeboden, niet gedrukt. Het is voor iedereen te raadplegen op onze [website](#).

Auteur

Mw. E.M. Parma, milieucoördinator
Afdeling: HR Gezondheid

Voorwoord

Dit jaar heeft OLVG zijn voortrekkersrol op het gebied van duurzaamheid wederom waargemaakt.

Als eerste ziekenhuis in Nederland heeft OLVG voor beide hoofdlocaties het gouden niveau van de Milieuthermometer en daarmee het milieukeurmerk Milieukeur behaald.

In 2015 haalde locatie Oost al goud en nu vier jaar later voldoet ook locatie West aan het hoogste niveau.

Om te kunnen voldoen aan goud is gekeken naar CO₂-reductie, duurzaam bouwen, duurzame catering, duurzaam inkopen, afvalscheiding, energiebesparing en schoonmaak. Op al deze punten scoorde OLVG hoog.

Op 28 juni heeft het kabinet het Klimaatakkoord gepresenteerd. Ook OLVG neemt hierin zijn verantwoordelijkheid. In september van het verslagjaar heeft onze voorzitter raad van bestuur samen met zes andere partijen een intentieverklaring ondertekend voor het gezamenlijk opwekken en uitwisselen van hun energie. De partijen hebben hoge duurzame ambities en zien het bundelen van krachten als de manier om op grote schaal bij te dragen aan de energietransitie in de buurt.

Ook op het gebied van circulaire economie deed OLVG van zich spreken. Onze apotheker Piter Oosterhof samen met collega Jelmer Faber uit BovenIJ Ziekenhuis hebben een marktplaats opgericht waar apothekers vraag en aanbod bij elkaar kunnen brengen van niet-verstreckte geneesmiddelen. Dit leidt tot minder verspilling van geneesmiddelen en een forse besparing op de zorgkosten. Het initiatief won hiermee de verkiezing Duurzame Zorgprofessional 2019.

De komende jaren zal duurzaamheid verder geïntegreerd worden in de strategie, zowel in de organisatiebrede plannen als de unit- en afdelingsplannen.

Roxanne Vernimmen
lid raad van bestuur
(portefeuillehouder duurzaamheid)

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	
1 Over OLVG	6
2 Wet- en regelgeving in 2018	8
3 Activiteiten en resultaten van 2018	10
3.1 Transparantie en Continuïteit	10
3.2 Energie	14
3.3 Circulair	17
3.4 Gezond en schoon	22
4 Duurzaamheidsjaarprogramma	23
4.1 Evaluatie van het duurzaamheidsprogramma 2018	23
4.2 Duurzaamheidsprogramma 2019	25
Bijlage I Wet- en regelgeving	28
Bijlage II Energie- en waterverbruik	31
Bijlage III Afval	33
Bijlage IV Milieubarometer	35

Resultaten van 2019 samenvatting

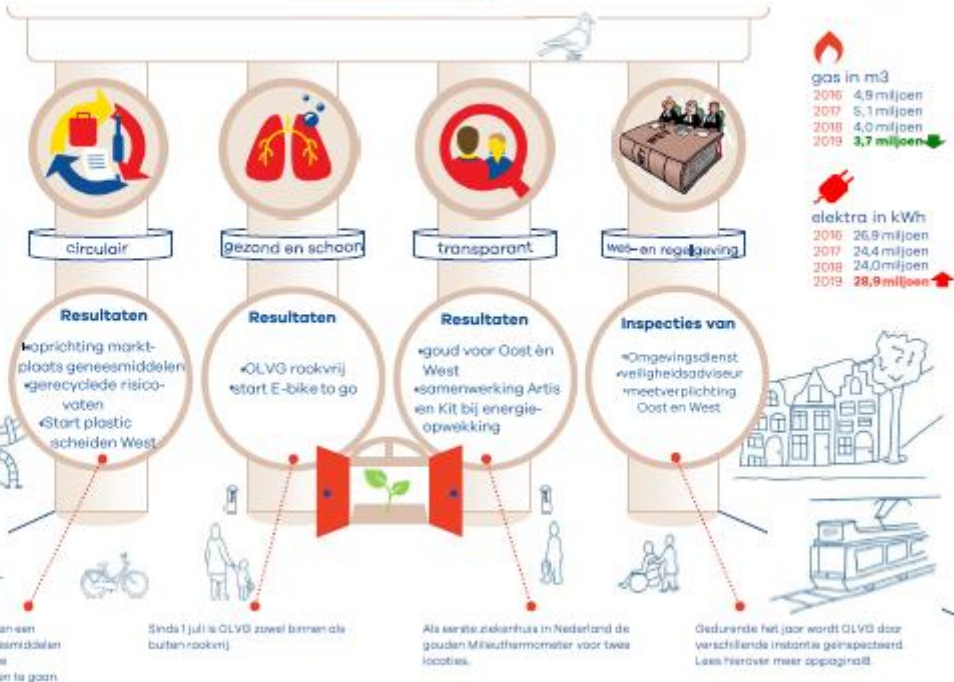
water in m³
 2016 156 duizend
 2017 175 duizend
 2018 151 duizend
 2019 **163 duizend** ↑

bedrijfsafval in kg
 2016 1,7 miljoen
 2017 1,6 miljoen
 2018 1,5 miljoen
 2019 **1,6 miljoen** ↑

risicoafval in kg
 2016 160.200
 2017 160.500
 2018 150.000
 2019 **168.000** ↑

gas in m³
 2016 4,9 miljoen
 2017 5,1 miljoen
 2018 4,0 miljoen
 2019 **3,7 miljoen** ↓

elektra in kWh
 2016 26,9 miljoen
 2017 24,4 miljoen
 2018 24,0 miljoen
 2019 **28,9 miljoen** ↑

Twee apothekers hebben een marktplaats voor geneesmiddelen opgericht om de enorme medicijnverspreiding tegen te gaan.

Sinds 1 juli is OLVG zowel binnen als buiten rookvrij.

Als eerste ziekenhuis in Nederland de gouden Milieuformaat voor twee locaties.

Gedurende het jaar wordt OLVG door verschillende instanties geïnspecteerd. Lees hierover meer op pagina 8.

Voor een beter leven in een gezonder Amsterdam

1 Over OLVG

OLVG is hét stadsziekenhuis van Groot-Amsterdam. Met hoofdlocaties in Oost en West.

Ontstaan uit de fusie van het Sint Lucas Andreas Ziekenhuis en het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis staan wij al ruim anderhalve eeuw midden in de samenleving van uniek Amsterdam. OLVG wil een sleutelrol vervullen in de verbetering van de gezondheid en zorg voor iedereen in onze stedelijke omgeving. Voor een beter leven in een gezonder Amsterdam.

Voor meer informatie over de organisatie, bestuur, inspraak, advies en kwaliteit van zorg: klik [hier](#).

Tabel 1 Personeelsgegevens per 31-12-2019

DVB/locatie	aantal medewerkers	aantal fte
>0% en <100%	4174	2925,30
Alle	919	492,52
Oost	1895	1423,84
West	1359	1008,04
(leeg)	1	0,89
0%	342	0,00
Alle	282	0,00
Oost	34	0,00
West	26	0,00
100%	1990	2007,87
Alle	482	486,92
Oost	883	890,14
West	624	629,81
(leeg)	1	1,00
Eindtotaal	6506	4933,17

Als stadsziekenhuis in Amsterdam wil OLVG een sleutelrol vervullen in de zorg en gezondheid van iedereen in onze stedelijke omgeving. Daarom verbeteren wij onszelf ook voortdurend. Onze slogan is: *voor een beter leven in een gezonder Amsterdam*. OLVG voelt zich verantwoordelijk om op een duurzame manier haar bijdrage te leveren aan de gezondheid in de regio.

Een duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van huidige en toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in gevaar te brengen.¹ De relatie met de zorg is snel gelegd: gezondheid gaat over goed leven en duurzaamheid gaat over een leefbare omgeving voor ons en toekomstige generaties.

Green Deal Zorg 2.0

OLVG heeft in oktober 2018 de Green Deal Zorg 2.0 Duurzame zorg voor een gezonde toekomst ondertekend.

¹ VN commissie Brundtland, 1987: Genoemd naar de voorzitter van de World Commission on Environment and Development. In hun rapport "Our common future" definieert de commissie de ontwikkeling van duurzaamheid als "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs".

Duurzaamheid

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van duurzaamheid ligt in de lijn. Het beleid wordt opgesteld door de milieucoördinator, goedgekeurd door de Ondernemingsraad en vastgesteld door de Raad van Bestuur.

Milieucoördinator

De milieucoördinator coördineert en initieert milieu/duurzaamheidsactiviteiten in het ziekenhuis, geeft voorlichting, ondersteuning en advies op het gebied van duurzaamheid aan leidinggevenden, medewerkers en de raad van bestuur, en draagt zorg voor de naleving van wet- en regelgeving.

Milieuthermometer Zorg²

Om milieuzorg structureel uit te voeren en te waarborgen beschikt OLVG over een milieuzorgsysteem. Hiervoor wordt de Milieuthermometer Zorg als leidraad gebruikt. De Milieuthermometer is een milieucertificaat specifiek voor zorginstellingen. De instelling kan via een set van milieucriteria scoren op goud, zilver of brons. Alleen het gouden niveau is gekoppeld aan het keurmerk Milieukeur.

Locatie Oost heeft sinds 2015 het gouden niveau en locatie West heeft in 2020 goud behaald.

Lidmaatschappen

mpz milieu platform zorgsector

OLVG is lid van het [Milieu Platform Zorg](#) (MPZ).

De milieucoördinator is lid van de Vereniging voor Milieuprofessionals (VVM).

² http://www.milieuplatform.nl/milieu_thermometer

2 Wet- en regelgeving in 2019

Inspectie door de Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied

Jaarlijks wordt OLVG door een milieu-inspecteur van de Omgevingsdienst gecontroleerd of het ziekenhuis voldoet aan de voorschriften uit het Activiteitenbesluit milieubeheer. De Omgevingsdienst ziet erop toe dat alle partijen in hun werkgebied hun (wettelijke) verplichtingen nakomen op het gebied van milieu, bodem en bouw.

Oost

Tijdens de jaarlijkse inspectie is één overtreding geconstateerd zie [bijlage I](#). De overtreding is ongedaan gemaakt. Bij de hercontrole voldeed locatie Oost aan de regelgeving,

West

Op locatie West zijn tijdens de jaarlijkse inspectie geen overtredingen aangetroffen

Vervoer van gevaarlijke (afval)stoffen

Conform het ADR³ moet elk ziekenhuis een veiligheidsadviseur in dienst hebben. OLVG heeft een externe adviseur ingehuurd voor de beide hoofdlocaties. Elk jaar neemt de veiligheidsadviseur een audit af.

Oost

De audit van Oost heeft plaatsgevonden in november van het verslagjaar. Er zijn verbeterpunten aangetroffen, zie [bijlage I](#). Een aantal verbeterpunten uit 2018 bleek niet te zijn opgepakt. Ze zijn wederom in het auditverslag opgenomen.

West

De audit van West vond plaats in april. Ook in West zijn verbeterpunten aangetroffen, zie [bijlage I](#). En ook in West bleken verbeterpunten uit 2018 niet te zijn aangepast. Ze zijn wederom in het auditverslag opgenomen.

Meetverplichting locatie West

Locatie West heeft een meetverplichting⁴ voor het afvalwater. Van 8 tot en met 21 oktober 2019 heeft bureau Tauw het afvalwater bemonsterd. Tot twee keer toe zijn monsterdagen afgekeurd doordat doeken zaten vastgedraaid in de pompen. Hierdoor moest er opnieuw gemeten worden en heeft de meetweek twee keer zo lang geduurd als nodig zou zijn.

De afvalwatercoëfficiënt bleek 0,0256. Dat is een toename van ruim 100% ten opzichte van 2018. De vervuilingseenheden (v.e's) zijn vastgesteld op 1.614. Dit is een toename van 53,7% ten opzichte van het jaar ervoor.

³ ADR: Accord européen relatif au transport international de marchandises Dangereuses par Route.

⁴ Indien een inrichting meer dan 1.000 v.e's heeft, is het verplicht om het afvalwater te (laten) bemonsteren.

Meetverplichting locatie Oost

In het verslagjaar heeft ook locatie Oost een meetverplichting opgelegd gekregen. De bemonsteringsweek heeft half maart plaatsgevonden. Ook tijdens dit onderzoek heeft er zich een meettechnische storing voorgedaan, veroorzaakt door doeken in de pomp. Er heeft langdurig overstort plaatsgevonden en de meetdag 12/3 – 13/3 is daardoor afgekeurd. Als vervangende periode is met Waternet overeengekomen de periode 13/3 – 14/3.

De afvalwatercoëfficiënt was 0,015. Dit is een afname van 13,3% ten opzichte van 2018.

De v.e.'s zijn vastgesteld op 1.317. Dat is een toename van 14% ten opzichte van het vorig jaar.

Gevaarlijke stoffen

Binnen OLVG zijn stoffen aanwezig die een risico kunnen vormen voor mens en milieu. OLVG heeft het streven de omgang met gevaarlijke stoffen verder te professionaliseren. In augustus van het verslagjaar is het nieuwe beleidsplan Gevaarlijke Stoffen goedgekeurd door de Ondernemingsraad en vastgesteld door de raad van bestuur.

Het document beschrijft de minimale randvoorwaarden voor het voeren van een goed beleid gevaarlijke stoffen per resultaat verantwoordelijke eenheid, ondersteunende diensten en afdelingen. Het decentraal management is verplicht een beleid gevaarlijke stoffen te voeren dat een afgeleide is van dit document.

3 Activiteiten en resultaten van 2019

3.1 Transparantie en Continuïteit

Goud voor Oost en West

Als eerste ziekenhuis in Nederland heeft OLVG voor twee locaties de Gouden Milieuthermometer en daarmee het milieukeurmerk Milieukeur behaald. Hiermee behoort OLVG tot de koplopers op het gebied van duurzaamheid in de zorg. Eerder haalde locatie Oost al het gouden niveau, nu heeft ook locatie West het hoogste niveau binnen.

Voor het behalen van het hoogste niveau is gekeken naar CO₂-reductie, duurzaam bouwen, duurzame catering, duurzaam inkopen, afvalscheiding, energiebesparing en schoonmaak. Op al deze punten scoorde OLVG hoog.

Smoothie fietsen op de Dag van de Zorg

De Dag van de Zorg stond in het teken van workshops, lezingen, demonstraties, muzikale, creatieve en sportieve activiteiten. Tijdens de dit event kon je in het kader van duurzaamheid je eigen smoothie maken op de smoothiefiets.

Ook was er een bidon te winnen door minstens 7 vragen van de spannende OLVG milieuquiz goed te beantwoorden.

Onderzoek naar duurzame disposables non-food

Veel disposables zijn niet duurzaam en worden maar één keer gebruikt, waarna ze weggegooid worden. Soms komen deze producten wel in een gescheiden afvalstroom, maar lang niet altijd.

Binnen de voedselvoorziening van OLVG worden verschillende disposables gebruikt, zoals servies en bestek.

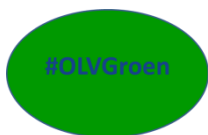
Vanaf 2021 wordt het zogenoemde wegwerp plastic: wegwerpbestek, rietjes, wattenstaafjes, evenals bepaalde soorten plastic verpakkingsmateriaal verboden. OLVG wil klaar zijn voor de toekomst en voor die tijd met een alternatief komen.

In de eerste helft van 2019 heeft een student van Hogeschool InHolland, een onderzoek uitgevoerd naar de soort materialen van met name de bekers en de roerstaafjes.

Hij heeft de verschillende duurzaamheidsaspecten naast elkaar gezet om zo te komen tot de meest duurzame oplossing voor OLVG.

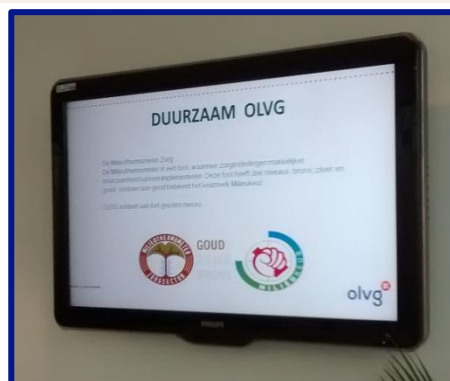
Eén van de aanbevelingen was om over te stappen op een kartonnen koffiebeker met PE coating. Dit advies is overgenomen door OLVG, zie ook hieronder bij de Dag van de Duurzaamheid.

Oprichting OLVGroen

In september vond de kick off bijeenkomst plaats van een nieuwe “doe duurzaam” groep in OLVG: OLVGroen. Op beide locaties zijn teams van minimaal 10 medewerkers geformeerd die initiatieven zullen gaan ondersteunen om duurzaamheid beter zichtbaar te maken, te helpen bij activiteiten op de Dag van de Zorg en de Dag van de Duurzaamheid.

De eerste actie van OLVGroen: op het tv scherm van Bureau Flex in de Lichtstraat op locatie Oost is informatie te lezen wat OLVG doet op het gebied van duurzaamheid.

Dag van de Duurzaamheid

Naar aanleiding van het onderzoek van de Hogeschool InHolland student (zie hierboven) heeft OLVG besloten over te stappen op kartonnen koffiebekers in plaats van plastic. Deze bekers van FSC-papier met een PE-coating, kun je meerdere keren gebruiken, zorgen voor minder afval en zijn goed recyclebaar. Op de Dag van de Duurzaamheid zijn leden van de Doe Duurzaamgroep OLVGroen op beide locaties met een koffiekar langs verpleegafdelingen gegaan om de nieuwe beker te introduceren.

Green Team OK

Een medewerkster van de OK op locatie West ergerde zich al tijden aan de enorme hoeveelheden plastic die in West nog steeds weggegooid worden via het restafval. Zij heeft een Green Team opgericht. De groep bestaat nu uit ruim 15 leden van zowel West als Oost. De “Green Teamers” komen uit alle lagen van de OK: artsen, operatieassistenten, anesthesie- en kwaliteitsmedewerkers.

Marktplaats voor geneesmiddelen

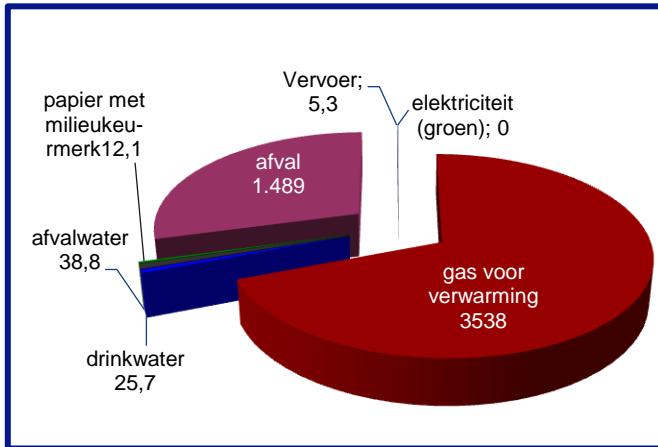
Minder verspilling van geneesmiddelen en een forse besparing op de zorgkosten. OLVG-apotheker Piter Oosterhof en collega Jelmer Faber uit BovenIJ Ziekenhuis hebben een marktplaats opgericht waar apothekers vraag en aanbod bij elkaar kunnen brengen van niet-verstreckte geneesmiddelen. Dit initiatief won daarmee de verkiezing Duurzame Zorgprofessional 2019.

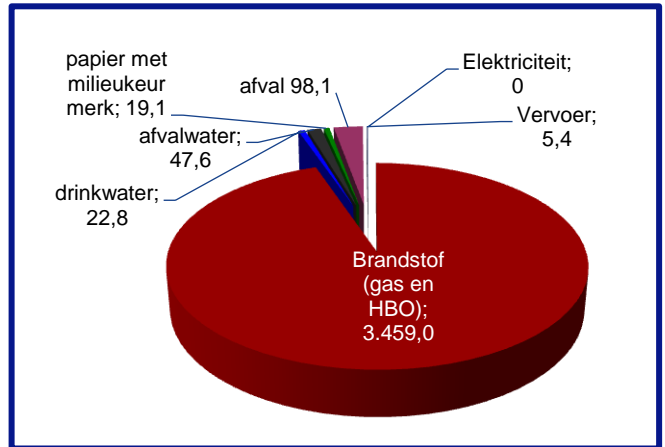
Piter Oosterhof: tweede van links

CO₂ footprint 2019: CO₂ in tonnen

Grafiek 1: locatie Oost

Grafiek 2: locatie West

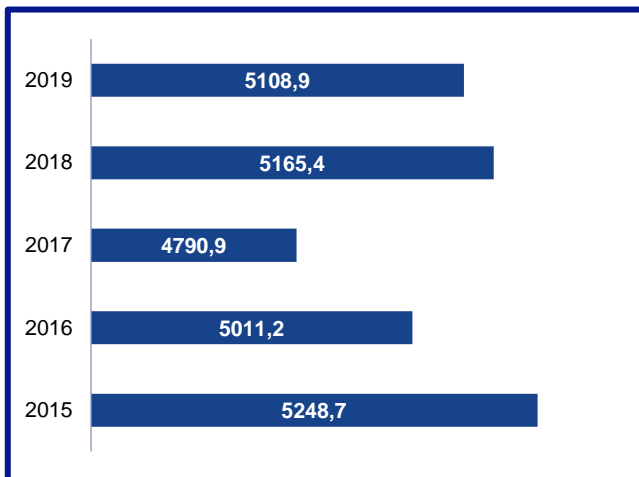
Bron: OLVG data, milieubarometer, Wasteportal Icovia

Vanaf 1 januari 2017 neemt OLVG stroom af voor 10% opgewekt door Hollandse wind en voor 90% opgewekt door Europese wind.

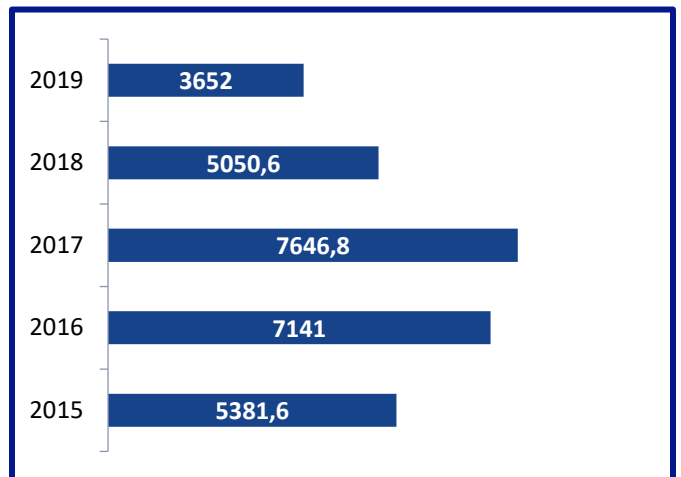
Door groene energie af te nemen vermindert OLVG de CO₂ uitstoot met bijna 70% van de totale uitstoot.

CO₂ uitstoot in tonnen van de laatste vijf jaar

Grafiek 3: locatie Oost

Grafiek 4: locatie West

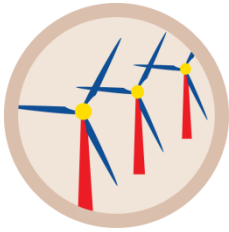

Bron: www.milieubarometer.nl

Bovenstaande grafieken laten zien dat de CO₂ uitstoot van beide locaties is afgenomen, ondanks dat de uitstoot van het zakelijk en goederenvervoer dit jaar voor het eerst in het overzicht is meegeteld.

De afname van Oost wordt veroorzaakt door een CO₂ reductie van het papier (meer dan de helft minder ten opzichte van 2018).

De afname in West wordt veroorzaakt door een CO₂ reductie van de brandstof, het papier en het afval.

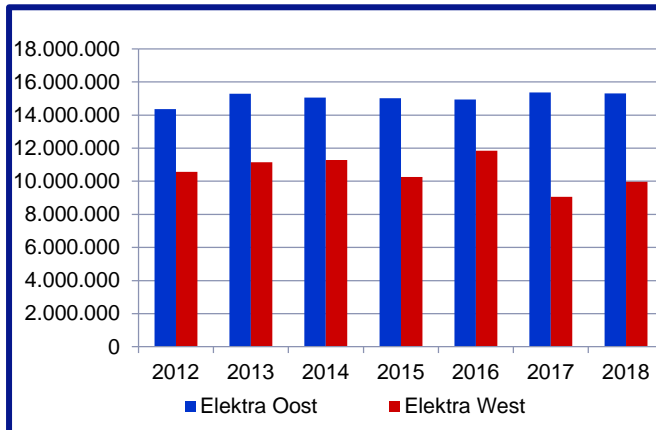
3.2 Energie

Verbruik

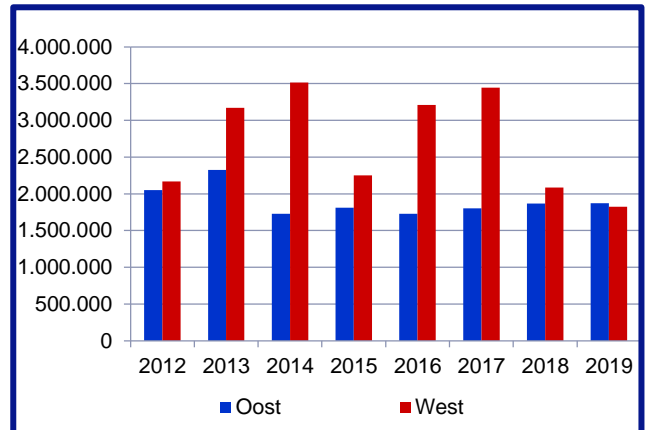
Hieronder treft u het energieverbruik aan van de locaties Oost en West.

Een gedetailleerd overzicht van de verbruiken per locatie staan in [bijlage II](#).

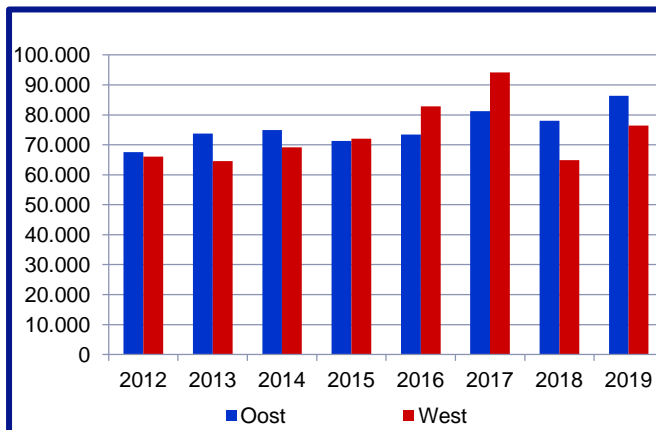
Grafiek 5: Elektraverbruik in kWh

Grafiek 6: Gasverbruik in m³

Grafiek 7: Waterverbruik in m³

Oost

Het absoluut verbruik van gas is nagenoeg gelijk gebleven. Het elektraverbruik is gedaald met bijna 4% ten opzichte van 2018. Het waterverbruik echter is flink gestegen met bijna 11%. Directe oorzaken zijn moeilijk te geven.

West

Het elektraverbruik is flink gestegen: +12,1%. Daarentegen is het gasverbruik gedaald met ruim 12%. In mei 2018 is de warmtekrachtkoppelingcentrale (WKK) ontmanteld. De WKK zette gas om in warmte en elektra. De elektra werd vervolgens weer door het ziekenhuis afgenomen. Na het stopzetten van de WKK valt het gasverbruik voor de WKK weg en locatie West moet meer elektra inkopen.

Ook het waterverbruik van West is flink gestegen. In het verslagjaar waren er meer uitbraken van legionella dan de jaren ervoor. Hierdoor zijn de leidingen extra vaak gespoeld en kan dit een verklaring zijn voor de toename in het waterverbruik.

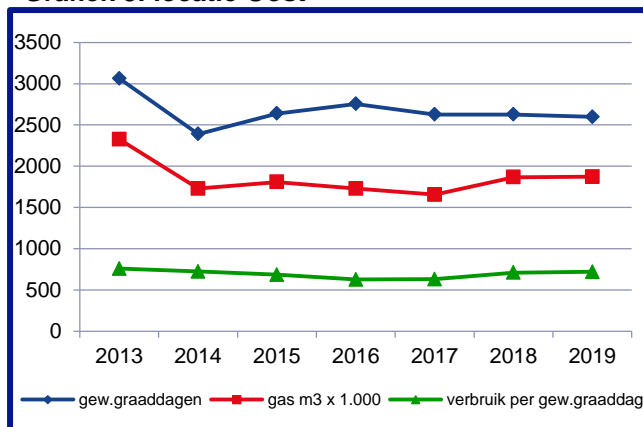
Efficiencyindicatoren

Absoluut verbruik zegt niet alles. Om een goed inzicht te krijgen hoe de instelling omgaat met het gebruik van energie, wordt gebruik gemaakt van efficiencyindicatoren: per gewogen graaddagen (ggd) voor het gasverbruik; per medewerker en per bruto vloeroppervlak.

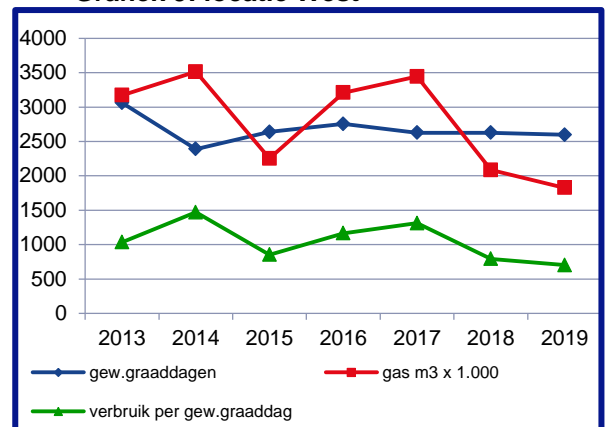
Gasverbruik per gewogen graaddagen

Het gasverbruik is afhankelijk van de weersomstandigheden, hoe kouder hoe hoger het gasverbruik. Daarom wordt ook het verbruik per gewogen graaddag⁵ uitgerekend.

Grafiek 8: locatie Oost

Grafiek 9: locatie West

In grafiek 8 is te zien dat het verbruik per gewogen graaddag (beige lijn) van locatie Oost gelijk loopt met de curve van de gewogen graaddagen (blauwe lijn) en verbruik per gewogen graaddag minder is gestegen ten opzichte van het absolute verbruik (rode lijn).

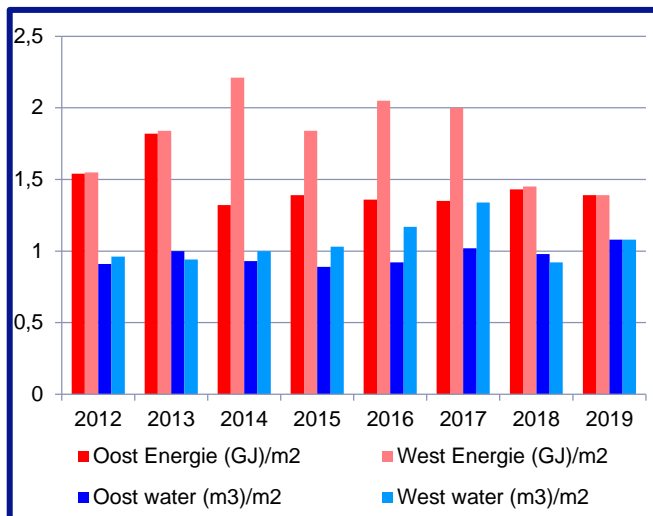
Het verbruik van locatie West (grafiek 9) vertoont door de jaren heen een veel grilliger beeld.

Energie- en waterverbruik per m² en per medewerker

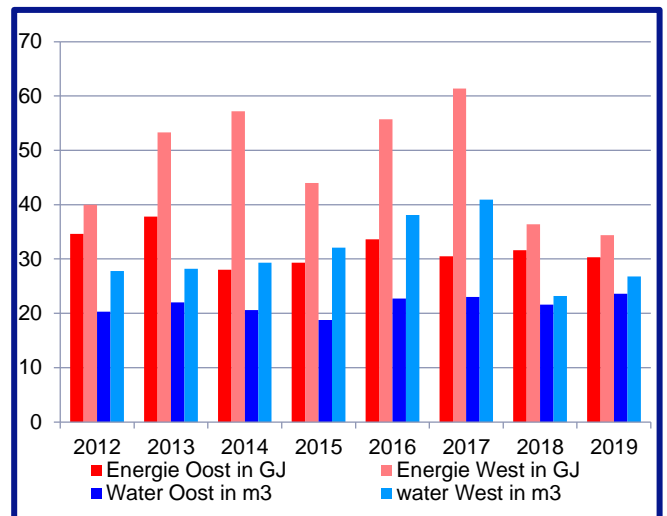
Wat opvalt aan de grafieken op de volgende pagina is dat het energieverbruik op beide locaties per efficiencyindicator is gedaald. Echter het waterverbruik is flink toegenomen. Dit kan een indicatie zijn dat men minder zuinig met water en energie is omgesprongen.

⁵ Gewogen graaddagen: om rekening te houden met o.a. de hoeveelheid zonnestraling in huis, worden afhankelijk van het seizoen de graaddagen vermenigvuldigd met een weegfactor: de wintermaanden tellen zwaarder dan de zomermaanden, bron: <http://www.dicks-website.eu/graaddagen/index.html>

Grafiek 10: energie- en waterverbruik per m²

Grafiek 11: energie- en waterverbruik per medewerker

OLVG gaat voor duurzame energieopwekking en –uitwisseling met de buurt.

Samen met zes andere partijen uit de Amsterdamse binnenstad, waaronder Artis en het KIT gaat OLVG samenwerken in het opwekken en uitwisselen van energie. Het gaat om de verduurzaming van zestig gebouwen, waar op dit moment jaarlijks zo'n 162.000 Gigajoule (GJ) aan warmte wordt verbruikt. Dit staat gelijk aan het verwarmen van zo'n 5.000 Amsterdamse monumentale appartementen.

West over op LED

Op Locatie West zijn gefaseerd de huidige lampen vervangen door LED-lampen. Dit in het kader van kostenbesparing en duurzaamheid. Onderdeel van het project is ook het plaatsen van aanwezigheidsschakelingen en daglichtsensoren. Deze sensoren zorgen ervoor dat bij zonlicht de lampsterkte wordt aangepast.

Informatieplicht energiebesparing.

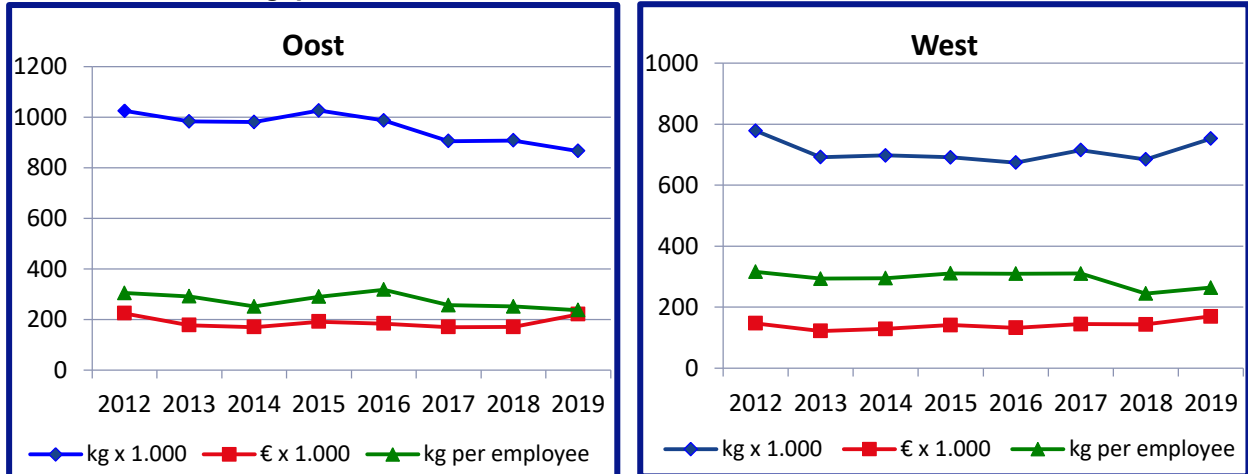
In 2019 geldt een informatieplicht energiebesparing voor bedrijven en instellingen, die 50.000 kWh elektriciteit of 25.000 m³ aardgas(equivalent) verbruiken. OLVG heeft in eLoket van de Rijksdienst voor ondernemend Nederland (RvO) voldaan aan de informatieplicht.

3.3 Circulair

Afvalproductie en afvalscheiding

Grafiek 12: afval in kg, per medewerker en euro's

Oost

- de hoeveelheid afval is met ruim 4,5% gedaald ten opzichte van 2018;
- de hoeveelheid afval per medewerker is flink gedaald (-6%) ten opzichte van het jaar ervoor. Dit houdt in dat men zuiniger is gaan werken.
- de kosten zijn gestegen gebleven. Dit komt met name door een stijging van belasting en toeslagen.

West

- de hoeveelheid afval is gestegen met 10% ten opzichte van 2018;
- de hoeveelheid afval per medewerker is ook gestegen, namelijk 8%. Dit houdt in dat men wat slordiger is gaan werken.
- de kosten zijn flink gestegen (+18%). De oorzaak is hetzelfde als hierboven beschreven bij Oost.

NB

Locatie Oost produceert meer afval dan locatie West. Redenen hiervoor zijn:

- locatie Oost is groter dan locatie West;
- de laboratoria Pathologie en Medische Microbiologie zijn in zijn geheel gesitueerd op locatie Oost;
- bovengenoemde laboratoria en het Hematologisch Klinisch Chemisch laboratorium verzorgen ook de diagnostische monsters voor het BovenIJ ziekenhuis, een aantal klinieken in Amsterdam en de ziekenhuizen uit Flevoland.

Voor meer details zie [bijlage III](#).

Nieuwe risicovaten

In september van het verslagjaar is OLVG overgestapt van de bekende blauwe vaten met gele deksel voor het risicoafval op grijze vaten.

De blauwe vaten zijn gemaakt van virgin material en worden met het afval verbrand. Hierdoor gaan kostbare grondstoffen verloren. De grijze vaten zijn gemaakt van gerecycled plastic, afkomstig van consumentenafval. Dit levert een aanzienlijke milieuwinst op. Het materiaalgebruik verlaagt namelijk de milieu-impact met ruim 55% en de CO₂ uitstoot met bijna 52% ten opzichte van het traditionele blauwe vat.

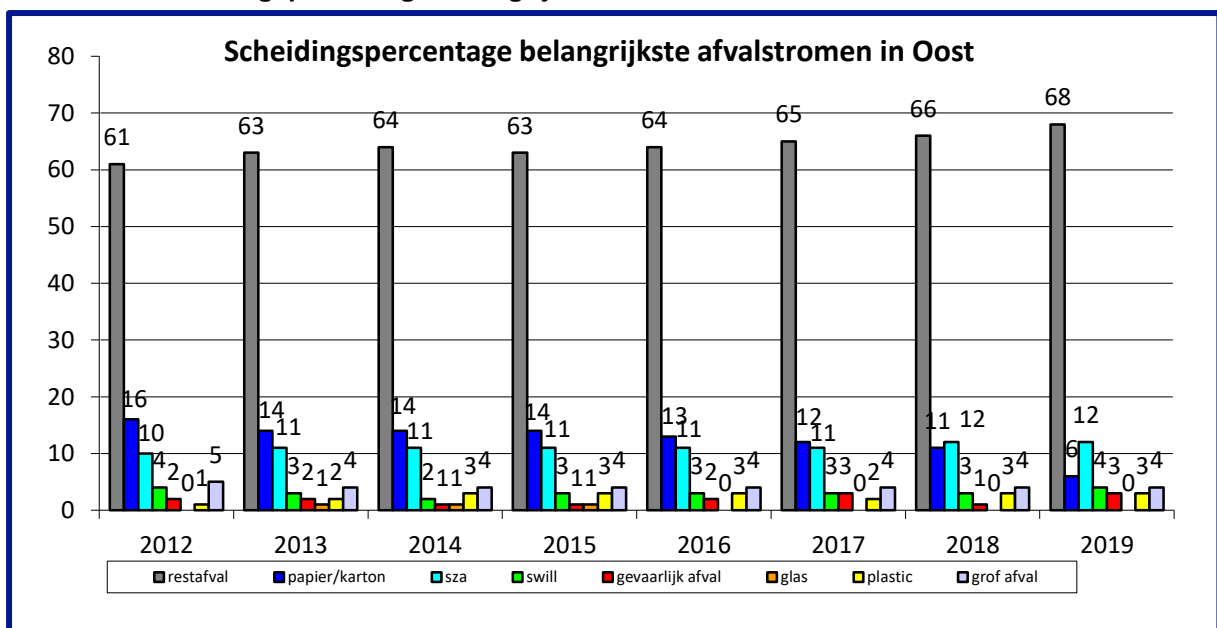
Het nieuwe vat voldoet aan alle wet- en regelgeving, is qua afmetingen gelijk aan het blauwe vat, past perfect in de standaard; dit geldt ook voor de deksel en kost hetzelfde als het blauwe vat. Het enige verschil is de kleur.

Door de overstap naar grijze vaten heeft OLVG (Oost + West) 235,8 ton CO₂ bespaard t.o.v. 2018. Dat zijn 236 retourtjes met het vliegtuig naar Barcelona⁶.

Afvalscheiding locatie Oost

Grafiek 13: scheidingspercentage belangrijkste afvalstromen

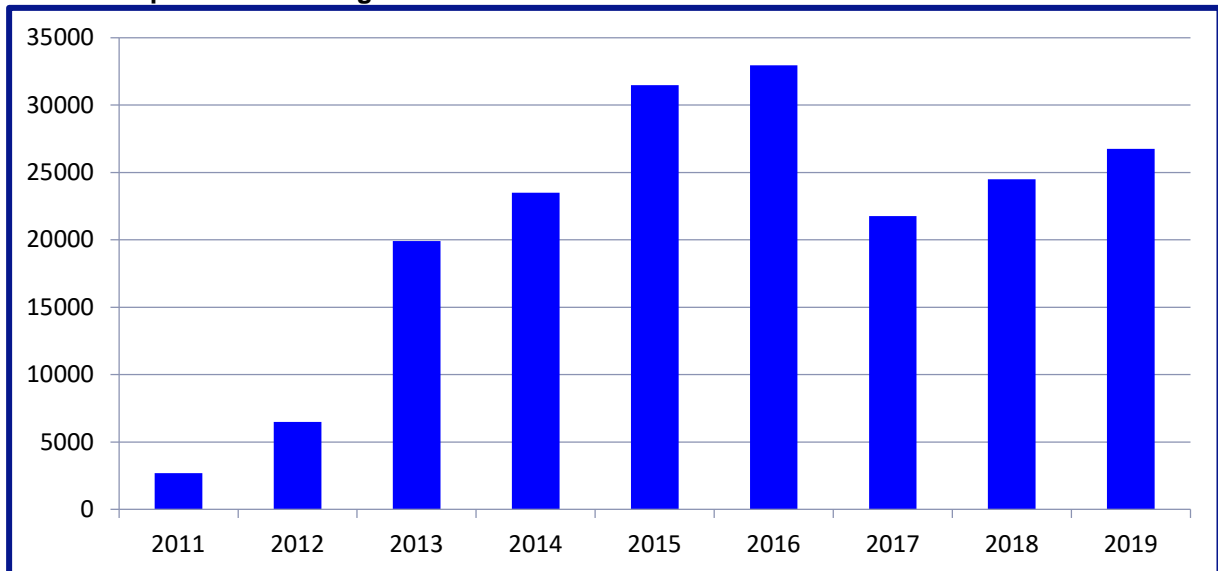

⁶ Bron: [Milieucentraal: Klimaat wijs op vakantie](#)

In grafiek 13 is te zien dat het scheidingspercentage de laatste vier jaar stijgende is. Doordat het papierverbruik afneemt, neemt ook het percentage afgevoerd papier af. Hierdoor stijgt het percentage restafval. Zie ook [bijlage III](#).

Plastic scheiding

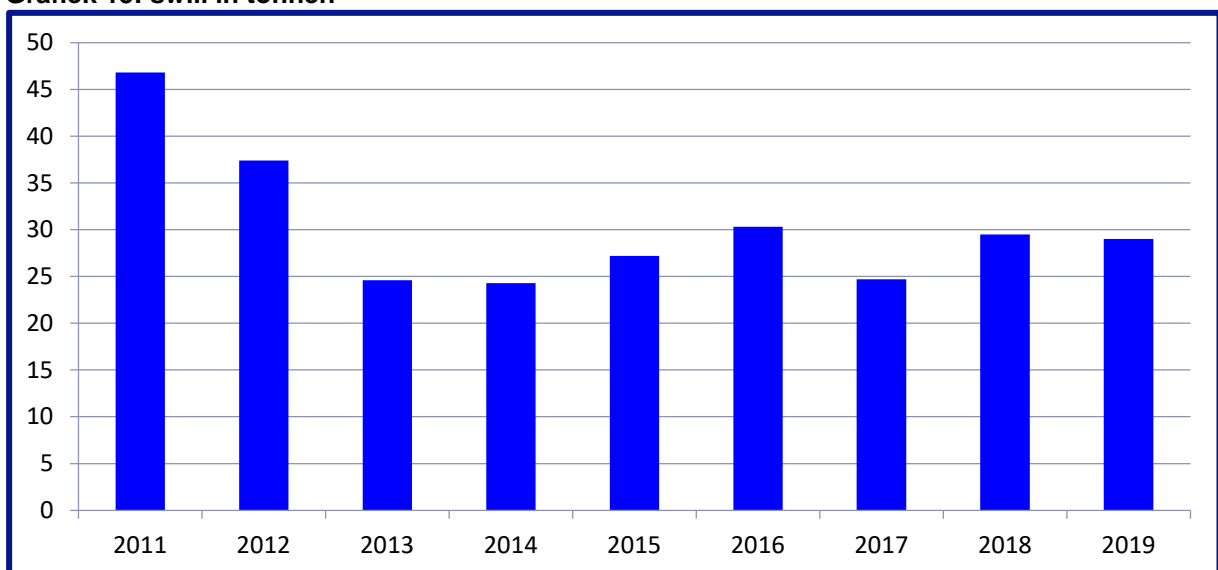
Grafiek 14: plastic afval in kg

In 2011 is gestart met het apart inzamelen van plastic op locatie Oost. In de loop van de afgelopen jaren is de gescheiden inzameling steeds verder uitgebreid, wat goed te zien is in de grafiek hiernaast. In 2017 treedt een stagnatie op. Een oorzaak is niet goed te geven.

Swill⁷ inzameling

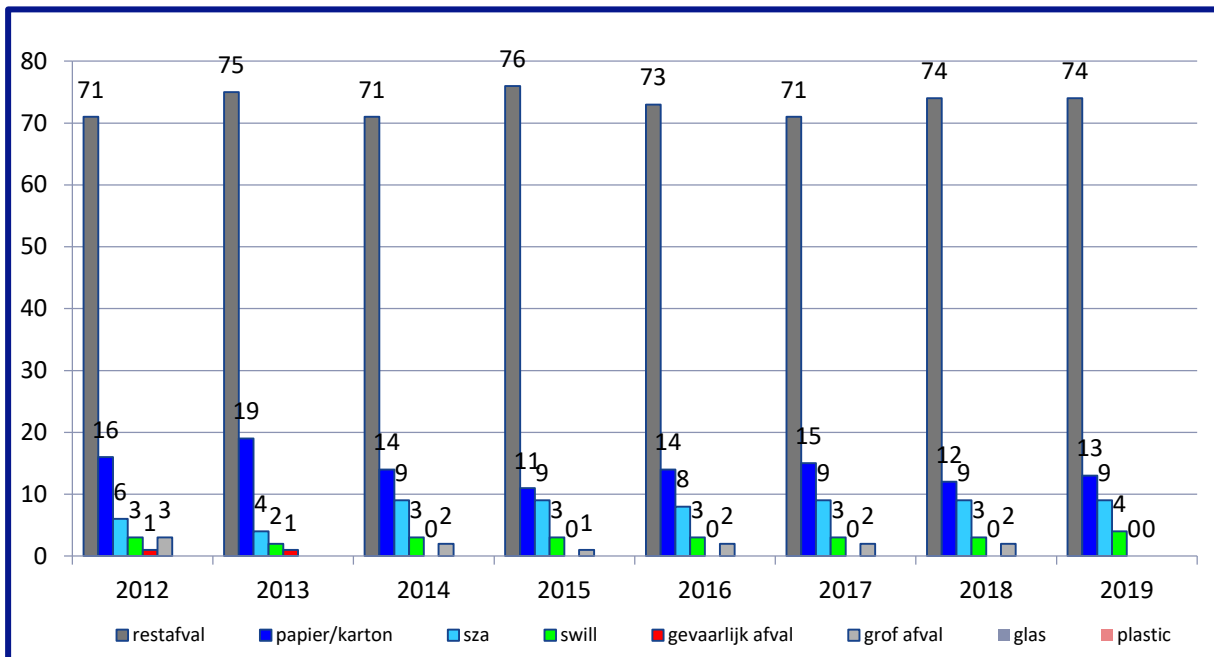
Grafiek 15: swill in tonnen

⁷ Swill = etensresten uit de keuken

Afvalscheiding locatie West

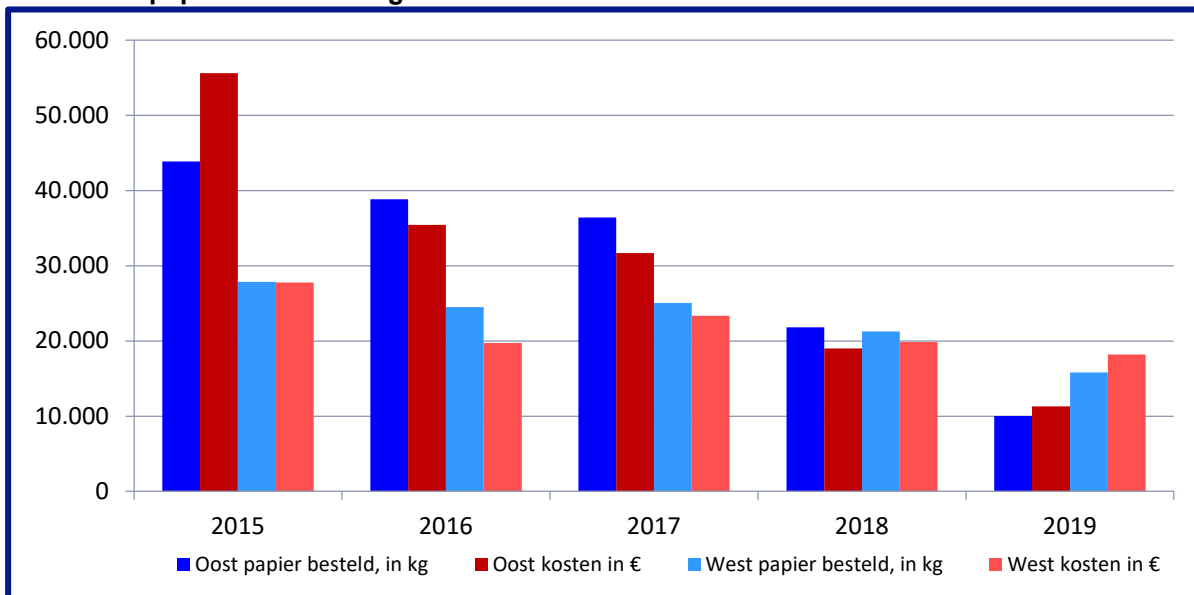
Grafiek 16: scheidingspercentage belangrijkste afvalstromen van locatie West

In het verslagjaar is gestart met het gescheiden inzamelen van het plastic. We zijn gestart op een aantal verpleegafdelingen. Langzaam wordt het in het gehele huis ingevoerd. Het enthousiasme onder de medewerkers is groot.

Papierverbruik

Grafiek 17: papierverbruik in kg en euro's

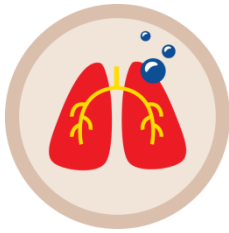
In september 2018 zijn de poliklinieken Dermatologie en Gynaecologie hun afspraakbrieven voor herhaalconsulten, wijzigen afspraak, annuleren afspraak en gemiste afspraak digitaal gaan verzenden. Dit betekent dat de meeste patiënten geen papieren brief meer ontvangen.

En in oktober 2018 zijn de afdelingen Orthopedie en Neurologie gestart met een pilot 'Digitale anamnese'. Patiënten zijn gevraagd voorafgaand aan hun bezoek aan de arts een digitaal anamneseformulier in te vullen via MijnOLVG.

Deze initiatieven zijn in het verslagjaar verder uitgerold naar de overige poli's.

Al deze maatregelen hebben geresulteerd in een afname van het papierverbruik van 40% ten opzichte van 2018.

Sinds de fusie in 2015 zien we een forse afname in het papierverbruik. In vijf jaar tijd zijn hierdoor 3.062 bomen bespaard, wat 14,5 hectare aan bos inhoudt. Om een goed beeld te krijgen: het Oosterpark tegenover locatie Oost is 12 hectare groot.

3.4 Gezond en schoon

Rookvrij OLVG

Vanaf 1 juli is OLVG een rookvrij ziekenhuis. Dit betekent dat patiënten, bezoekers en medewerkers niet meer kunnen roken in en rondom de verschillende locaties van OLVG.

Schoon en zuinig vervoer

Vanaf april kunnen OLVG'ers gebruik maken van een elektrische fiets via e-bike to go. E-bike to go is een Nederlandse start-up die fietsen en e-bikes plaatst bij bedrijven en nu ook bij de beide hoofdlocaties van OLVG.

Percentage duurzame voedingsproducten

In het verslagjaar bevatte 13% van alle voedingsproducten ingekocht door OLVG een duurzaamheidskeurmerk. Ten opzichte van het vorig jaar is dit nauwelijks stijging (12,8% in 2018). Kijk je echter naar de locaties afzonderlijk zie je bij Oost een stijging: 12,2% in 2018 tegen 13,7% in 2019. West daarentegen laat een daling zien: 13,3% in 2018 tegen 12,3% in 2019.

4 Duurzaamheidsjaarprogramma

4.1 Evaluatie van het duurzaamheidsprogramma 2019

Wet- en regelgeving

Actie	Evaluatie	Toelichting
Audit veiligheidsadviseur		Uitgevoerd op 15 mei (West) en 12 november (Oost)
Bijscholing gevaarlijke stoffen Goederenbeheer, Transport en Beveiliging		Uitgevoerd op Oost, nog niet op West.
Uitvoeren meetbeschikking ⁸		Uitgevoerd in maart (Oost) en oktober (West)

Energie

Actie	Evaluatie	Toelichting
Verder onderzoek naar aansluiting van OLVG West op de stadswarmte		Vanwege problemen bij het AEB voorlopig in de ijskast.
Verder ontwikkelen roadmap duurzaamheid voor komende vastgoedontwikkelingen i.s.m. RHDHV		Roadmap voor West is ontwikkeld. Investering voor roadmap duurzaamheid voor Oost goedgekeurd.
Vervanging van lampen voor LED in geheel West		Gestart in september.
Overzicht van de erkende en aanvullende maatregelen energiebesparing voor West met een beoordeling van uitvoering en haalbaarheid.		Is uitgevoerd. Aan informatieplicht energiebesparing voldaan.
Uitvoering EPBD ⁹ keuring op West		Uitgevoerd in augustus.
Onderzoek naar de mogelijkheid of het taxibedrijf bij voorkeur elektrische taxi's kan inzetten voor het vervoer van patiënten en/of bezoek.		Uitgevoerd.

Schone en gezonde lucht

Actie	Evaluatie	Toelichting
Onderzoek naar de mogelijkheid van een contract met E-bike to go		Uitgevoerd.
Rookvrij OLVG		Rookvrij ziekenhuis vanaf 1 juli.

⁸ Bemonstering van het afvalwater om de vervuilingswaarde te kunnen bepalen. Dit wordt uitgevoerd door een extern bureau.

⁹ Energy Performance of Buildings Directive

Circulaire economie

Actie	Evaluatie	Toelichting
Standaard dubbelzijdig printen in Epic opnemen		Niet uitgevoerd.
Opstellen van een materialen paspoort duurzame materialen voor kleinere bouwprojecten		Niet uitgevoerd.
Onderzoeksrapport naar de voedselverspilling van door de instelling aangeboden patiëntmaaltijden		Niet uitgevoerd.
Verbeterplan duurzame voeding en catering		Nog niet uitgevoerd.
De Europese Green Public Procurement criteria (EU-GPP) worden aantoonbaar toegepast en meegewogen voor tenminste 15% bij aanbesteding van medische producten		Uitgevoerd.
Start inzameling gemengde stroom plastic in West		Gestart in de verpleegtoren, kinderafdeling, endoscopie afdeling.
Contract nieuwe hovenier		Uitgevoerd.
Onderzoek naar bestemming van ICT apparatuur na afschrijving.		Uitgevoerd. ICT afval wordt gescheiden afgevoerd en verwerkt.
Onderzoek naar de mogelijkheid om energiezuinige banden in de contracten van de leasemaatschappijen op te nemen.		Uitgevoerd. Maatregel opgenomen in het contract.
Pilot risicovaten gemaakt van gerecycled materiaal		Uitgevoerd. Oost en West zijn inmiddels geheel over op grijze vaten.

Continuïteit en transparantie

Acties	Evaluatie	Toelichting
Beleidsplan gevaarlijke stoffen		Beleidsplan goedgekeurd door OR en vastgesteld door rvb.
Audit gouden Milieuthermometer voor West		Uitgevoerd en verleend.
Controle gouden Milieuthermometer voor Oost		Uitgevoerd en opnieuw verleend.
Overzicht locaties waar gevaarlijke stoffen (op basis van Wet Milieubeheer en ADR) en olie worden opgeslagen en van de vulpunten van locatie West		Uitgevoerd.
Eigen logo bij berichten op intranet		Niet uitgevoerd.

Vast item opnemen in OLVG magazine		Niet uitgevoerd.
Vast item in de Mscan		Niet uitgevoerd.
Vast item in het patiëntenblad Beter		Niet uitgevoerd.
Dag van de Duurzaamheid		Start transitie van plastic naar kartonnen koffiebeker.

4.2 Duurzaamheidsprogramma 2020

Wet- en regelgeving

Actie	Verantwoordelijk	Uitvoering	Kosten
Audit veiligheidsadviseur	milieucoördinator	april november	beide locaties +€2.000,--
Uitvoeren meetbeschikking West ^{10,11}	milieucoördinator	november	€6.000,--
Opstellen routekaart verduurzaming vastgoed	manager Vastgoed&Zorgtechnologie hoofd Projecten hoofd Techniek	januari - juli	€60.000,--

Energie

Actie	Verantwoordelijk	Uitvoering	Kosten
Vervanging van lampen voor LED in West	hoofd Techniek	januari - december	900.000 (gestart in 2019)
Continuering initiatief energieopwekking en -uitwisseling Plantagebuurt & het Oosterpark	hoofd Techniek	januari - december	arbeidsloon

Schone en gezonde lucht

Actie	Verantwoordelijk	Uitvoering	Kosten
Opstellen mobiliteitsplan	mobiliteit coördinator	januari - juli	arbeidsloon
Opnemen brandstofverbruik eigen wagenpark in de Milieubarometer	eigenaren leaseauto's teamleider Transport Oost milieucoördinator	januari – december	geen

¹⁰ Bemonstering van het afvalwater om de vervuilingswaarde te kunnen bepalen. Dit wordt uitgevoerd door een extern bureau.

¹¹ Na overleg met Waternet wordt de bemonstering van afvalwater locatie Oost vanaf 2020 om het jaar uitgevoerd. Eerstvolgende keer vindt plaats in het voorjaar van 2021.

Circulaire economie

Actie	Verantwoordelijk	Uitvoering	Kosten
Standaard dubbelzijdig printen in Epic opnemen	manager EPD	januari - juli	geen
Opstellen van een materialen paspoort duurzame materialen	hoofd Projecten	januari - juli	arbeidsloon van betrokken medewerkers
De Europese Green Public Procurement criteria (EU-GPP) worden aantoonbaar toegepast en meegewogen voor tenminste 15% bij aanbesteding van medische producten	klinisch fysicus hoofd Inkoop & Logistiek	januari - december	geen
Nieuwe afvalwijzers op beide locaties	milieucoördinator	maart-april	400,--
Patiënten voeding waste reductie	hoofd Food & Beverage	vanaf medio mei	geen
Assortiment verduurzamen op het gebied van eten en drinken: <ul style="list-style-type: none"> Met firma Vermaat concrete duurzaamheidsdoelen invoeren voor mensen, middelen en materialen Met firma Food for Care, waste reductie en duurzamer assortiment doorzetten 	hoofd Food & Beverage	vanaf Q1 medio 2020	geen
Afronding aanbesteding Afval	Santeon Stuurgroep Afval	juli	arbeidsloon
Ondersteuning Green Team OK	milieucoördinator	januari – december	Arbeidsloon

Continuïteit en transparantie

Acties	Verantwoordelijk	Uitvoering	Kosten
Acties door OLVGroen	milieucoördinator i.s.m. coördinator Bureau Flex	Januari – december	€6.000,--
Enquête duurzaamheid	milieucoördinator i.s.m. OLVGroen	januari - maart	arbeidsloon
Vast item opnemen in OLVG magazine	voorzitter Kernteam Duurzaamheid milieucoördinator	september - december	geen
Vast item in de Mscan	voorzitter Kernteam Duurzaamheid milieucoördinator	september - december	geen
Vast item in het patiëntenblad Beter	voorzitter Kernteam Duurzaamheid	september - december	geen

	milieucoördinator		
Controle audit gouden Milieuthermometer	milieucoördinator	oktober	beide locaties €3.208,--
Dag van de Duurzaamheid	milieucoördinator	10 oktober	€4.000,-

Bijlage I Wet- en regelgeving

Overtredingen geconstateerd tijdens de controle van de milieuvergunning

Oost: controle in 28 februari 2019	West : controle op 19 maart 2019
Geen brandkraan of poederblusser in de buurt van het vulpunt van zuurstof opslagtanks.	Geen overtredingen aangetroffen.

Verbeterpunten geconstateerd tijdens de audit door de veiligheidsadviseur

Oost: controle op 12 november 2019	West: controle op 15 mei 2019
HKCL	Klinisch Laboratorium
<ul style="list-style-type: none"> De potjes natriumnitriet en sodiumazide zijn voorzien van oude oranje WMS etiketten. Voor de kast met de brandhaspel stonden dozen, welke zich voor een deur bevonden. Ontbreken van (alle) gevaarsetiketten op de veiligheidskasten*. Ontbreken van gevaarsetiketten op de toegangsdeur waar laboratorium chemicaliën opgeslagen liggen*. 	Geen afwijkende constatering aangetroffen tijdens audit.
Apotheek	Apotheek
<ul style="list-style-type: none"> Diverse verpakkingen waren voorzien van de oude oranje WMS-etiketten*. Verpakkingen met zuren en basen niet gescheiden in brandveiligheidskast*. 	<ul style="list-style-type: none"> In het laboratorium werd een jerrycan aangetroffen, gevuld met Ethanol 96%, waarvan de gebruikersdatum van de verpakking verlopen bleek te zijn en welke niet voorzien was van het UN-nummer*. In de buitenopslag wordt gebruik gemaakt van houten stellingen. Tijdens de audit werden wederom de stellingen visueel gecontroleerd, waaruit bleek dat de staanders "uit het lood" stonden en de kans bestaat dat de houten planken met de verpakkingen gevaarlijke stoffen kunnen vallen*. In de buitenopslag werd geen geschikt absorptiemateriaal aangetroffen. Toegang buitenopslag niet voorzien van waarschuwingsspictogrammen, die het gevaar van de opgeslagen gevaarlijke (afval-) stoffen en of CMR-stoffen aanduiden*.
Afvaldepot	Transport
<ul style="list-style-type: none"> Controle begeleidingsformulieren BD42052106, BD42052107 en BD42053115, technische benamingen bij de UN-nummers UN3266 (bevat: logen), UN1719 (bevat: basen) en UN1992 (bevat: halogenen) worden niet juist weergegeven. De buitenopslag was niet voorzien van de juiste kenmerken. In één van de wisselcassettes t.b.v. UN3291 waren wel voorzieningen in de vorm van ogen, maar geen geschikt 	<ul style="list-style-type: none"> Toegang buitenopslag niet voorzien van waarschuwingsspictogrammen, die het gevaar van de opgeslagen gevaarlijke (afval-)stoffen en of CMR-stoffen aanduiden*. Verpakkingen met UN3291, ziekenhuisafval, niet gespecificeerd, 6.2, II waren niet vastgezet in zogenaamde wisselcassette*. Technische benaming niet juist vermeld op gecontroleerd vervoersdocument (BD33584580, datum 4 maart 2019)*.

<p>bevestigingsmateriaal aanwezig.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jerrycan met benzine was niet voorzien van etiketten en kenmerken. 	
<p>Centraal Magazijn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunststof 5 liter jerrycans met UN UN1993, brandbare vloeistof, n.e.g. (propan-2-ol) 3, III, (handelsnaam Soluscope A) zonder UN-nummer en klasse etiket. Gelimiteerde hoeveelheid bedraagt 5 liter* . • Kartonnen buitenverpakkingen (4G) met drie 4,5 kg flacons met UN1823, natriumhydroxide, vast, 8, II voldoen niet aan meerdere voorschriften o.a. juiste vervoersnaam is niet correct en etiket model 8 op buitenverpakking is te klein. • Verpakkingen met UN3109, organisch peroxide, type F. vloeibaar, 5.2 te kleine etiketten* . • Verpakkingen met UN3109, organisch peroxide, type F. vloeibaar, 5.2 kenmerk milieugevaarlijk te klein en niet volgens ADR* . 	<p>Goederenbeheer</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontbreken van kennis bij betrokken medewerkers ten aanzien van het ontvangen van gevaarlijke stoffen* .
<p>Medisch Microbiologisch Laboratorium</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potje met zink was voorzien van een oud oranje WMS etiket. • Boven de brandblusser hangt geen aanduiding. • Emmer met Laboclean (klasse 9) bleek niet afgesloten te zijn. 	<p>Centrale Sterilisatie Afdeling</p> <p>Geen afwijkende constatering aangetroffen tijdens audit.</p>
<p>Pathologie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunststof jerrycans t.b.v. afvalstoffen worden in een zuurkast gevuld, maar geconstateerd werd dat er vloeistof aan de buitenzijde van de jerrycans zat. • Ontbreken van (alle) gevaar etiketten op de veiligheidskasten* . • Diverse (klein) verpakkingen waren voorzien van oude oranje WMS etiketten. 	<p>Medische Techniek</p> <p>Geen afwijkende constatering aangetroffen tijdens audit.</p>

*Deze punten zijn tijdens de audit van 2018 ook al aangetroffen.

Bijlage II Energie- en waterverbruik

Tabel 1 Verbruik en kosten gas, elektriciteit en water per locatie vanaf 2013

Locatie Oost	2013 X 1.000	2014 X 1.000	2015 X 1.000	2016 X 1.000	2017 X 1.000	2018 X 1.000	2019 X 1.000	2019 t.o.v. 2018 procenten
Gas + warmte m ³	2.326	1.729 ^①	1.809	1.729	1.800	1.866	1.872	+0,3%
Elektra kWh	15.294	15.065	15.030	14.947	15.371	15.312	14.738	-3,8%
Water m ³	73,7	74,9	71,3	73,4	81,3	78,0	86,4	+10,8
Kosten (euro) X 1.000	2.487	2.499	2.238	1.997	1.833	1.886		

Locatie West	2013 X 1.000	2014 X 1.000	2015 X 1.000	2016 X 1.000	2017 X 1.000	2018 X 1.000	2019 X 1.000	2019 t.o.v. 2018 procenten
Gas m ³	3.171	3.514	2.252	3.209	3.444	2.085		
waarvan gas WKK	1.387	1.114	640	1.639	2.505	445 ^③	1.826	-12,4%
Elektra kWh								
waarvan elektra	11.145	11.277	10.259	11.856	9.054	9.973		+12,0%
WKK ^②	5.120	4.685	2.675	6.428	3.865	1.745 ^③	11.172	
Water m ³	64,6	69,2	72,0	82,8	94,1	64,9	76,5	+17,9
Kosten (euro) X 1.000	?	?	1.864	1.740	1.512	1.615		

Bron: OLVG data, Enpron, Eneco, Delta en Waternet

① In 2014 is de warmte kracht koppeling (WKK) Oost ontmanteld.

② De elektra opgewekt door de WKK wordt door locatie West gebruikt.

③ In april 2018 is de WKK West is ontmanteld.

Tabel 2 Verbruik en kosten gas, elektriciteit en water per locatie in 2019

Locatie	Energie GJ	Gas (m ³)	Elektra Groen (kWh)	Water (m ³)
Oost	110.870	1.871.777	14.738.101	86.367
West waarvan WKK	97.998	1.825.616	11.171.506	76.463
Totaal		3.697.393	25.909.607	162.830
Kosten Oost in €		657.716	1.144.500	91.022
Kosten West in €		645.823	928.762	77.187
Totale kosten €		1.303.539	2.073.262	168.209

Bron: OLVG data, Enpron, Eneco en Waternet

Energiebesparende maatregelen genomen in 2019 op locatie Oost

Niet aangeleverd.

Energiebesparende maatregelen genomen in 2019 op locatie West

- Start vervanging van alle verlichting voor LED
- Vervanging van koelverdeler van gekoeld water
- Vervanging 17 condenspotten
- Uitvoering EPBD keuring

Bijlage III Afval

Afgevoerd afval van locatie Oost

Afvalstroom	Omvang (in 1000 kg)						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
restafval	625	620	642,3	622,8	582,5	583,8	587,0
papier	57,8	54,9	53,8	46,2	36,1	26,3	27,6
karton	75,9	81,6	87,7	79,4	74,8	68,7	26,7
glas	9,3	7,3	6,4	4,3	3,3	1,6	2,3
plastic	19,9	25,3	31,5	33,0	21,8	24,5	26,8
grof afval	39,6	42,4	42,8	40,5	36,4	20,6	33,6
• grof bedrijfsafval	20,9	27,0	22,7	22,2	20,1	13,5	24,3
• wit- en bruingoed	?	?	?	0,3	0,2	0,2	?
• metalen	6,6	6,3	7,3	6,4	5,9	5,7	4,9
• hout	12,2	9,0	12,8	11,6	10,2	1,2	4,4
swill ¹²	24,6	24,3	27,3	30,4	24,7	29,5	29,0
frituurvet	2,6	4,1	4,6	2,9	2,6	1,0	0,8
SZA	107,2	105,0	110	103,7	99,1	104,7	104,5
medicijnen	1,5	1,7	2,4	3,0	2,8	2,6	3,3
gevaarlijk afval	20,3	14,1	14,7	20,7	22,2	12,1	25,0
• afgewerkte olie	0,04	0,01	0,06	0,03	0,06	?	0,06
• batterijen en accu's	0,7	0,85	0,56	0,61	0,40	0,4	0,5
• vloeibaar laboratoriumafval	17,7	12,1	16,0	18,5	20,9	10,7	22,9
• overig	1,2	1,1	1,5	1,6	1,2	1,0	1,5
Omvang totaal	983,8	981,5	1.026,8	986,9	906,6	908,1	866,6
kosten totaal (euro) x 1.000	177,8	169,8	191,6	183,8	170,4	170,9	220,8

Bron: Wasteportal Renewi

Toelichting:

- In bovenstaande tabel vertoont in 2018 een aantal afvalstromen een zeer afwijkend beeld ten opzichte van de vorige jaren. Renewi heeft aangegeven dat zij in het najaar van 2018 zijn overgegaan op een nieuw registratiesysteem welke nog mankementen vertoont. Hierdoor is de registratie niet op orde.
De cijfers waar OLVG vraagtekens bij zet, zijn in oranje aangegeven.
- Het papierverbruik daalt, zie ook grafiek 17 op pagina 21. Een logisch gevolg is dat ook de hoeveelheid papierafval afneemt.

¹² Swill: voedselresten

Afgevoerd afval van locatie West

Afvalstroom	Omvang (in 1.000 kg)						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Restafval	499,3	498,9	525,6	493,4	507,3	508,1	557,3
Papier/karton	102,0	99,4	74,9	91,4	109,2	81,8	95,6
Glas				0,06	0,4	0,2	0,1
Plastic							1,0
Grof afval	?	15,9	7,4	9,9	13,2	14,6	1,8
Swill	23,2	22,0	21,5	21,4	21,6	16,3	29,0
Frituurvet		1,1	1,6	2,0		2,8	2,3
SZA	44,3	59,4	60,8	56,5	61,4	63,3	67,2
Gevaarlijk afval	1,6	2,2	1,2	1,2	1,8	0,3	0,8
• <i>oplosmiddelen</i>	1,3	1,6	0,7	0,8	0,8	0,01	0,04
• <i>batterijen + accu's</i>	0,05	0,3	0,06	0,05	0,07	?	?
• <i>vloeibaar laboratoriumafval</i>	0,3	0,2	0,4	0,3	0,5	0,2	0,6
• <i>zuren</i>				0,1	0,4	?	0,05
• <i>overig</i>	?	0,06	?	?	0,07	0,05	0,09
Omvang totaal	691,7	697,7	691,4	675,9	714,9	684,6	755,1
Kosten totaal (euro)	121,8	128,9	141,7	132,5	144,4	143,6	169,8

Bron: Wasteportal Renewi

Toelichting:

- In 2019 is gestart met het gescheiden inzamelen van het plastic.
- In bovenstaande tabel vertoont in 2018 een tweetal afvalstromen een zeer afwijkend beeld ten opzichte van de vorige jaren. Renewi heeft aangegeven dat zij in het najaar van 2018 zijn overgegaan op een nieuw registratiesysteem welke nog mankementen vertoont. Hierdoor is de registratie niet op orde.
De cijfers waar OLVG vraagtekens bij zet, zijn in oranje aangegeven.

Bijlage IV Milieubarometer

